

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ І ФУНКЦІЇ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ

Одним із аспектів усебічного розвитку особистості є висока правова культура. Адже не можна вважати фізично здорову людину гармонійно розвинутою, якщо вона, маючи широкі знання, добре працюючи або навчаючись, порушує закони, права. Здатність людини розуміти правила співжиття і вимоги законів та відповідно поводитися не є вродженою, вона формується під впливом спеціальних виховних заходів, є наслідком спілкування з іншими людьми, участі в різних видах діяльності.

Правове виховання - виховна діяльність школи, сім'ї, правоохоронних органів, спрямована на формування правової свідомості та навичок і звичок правомірної поведінки школярів.

Необхідність організації правового виховання учнівської молоді зумовлена розбудовою правової держави, існування якої немислиме без відповідного рівня правової культури її громадян, трансформацією правової системи, необхідністю подолання правового нігілізму та правової неграмотності.

Соціально-економічна ситуація на початку XXI ст. в суспільстві не сприяє формуванню належного морального середовища для виховання дітей і молоді. Несприятливе побутове оточення, важке матеріальне становище сімей і погіршення у зв'язку з цим внутрісімейних стосунків, недоліки в організації шкільного виховання і скорочення кількості позашкільних закладів зумовлюють збільшення кількості дітей і підлітків, поведінка яких виходить за межі моральних і правових норм. Збільшується кількість підлітків, які не вчаться і не працюють, зростає дитяча злочинність. Поширення злочинності серед неповнолітніх випереджає її загальне зростання.

Метою правового виховання учнів є формування в них правової культури громадянина України, що складається зі свідомого ставлення до своїх прав і обов'язків перед суспільством і державою, закріплених у Конституції України, з глибокої поваги до законів і правил людського співжиття, готовності дотримуватися й виконувати їх вимоги, що виражають волю та інтереси народу, активної участі в управлінні державними справами, боротьби з порушниками законів.

Прилучення учнів до правової культури збагачує їх духовне життя, а знання ними своїх прав і обов'язків розширює можливості їх самореалізації. Правове виховання зміцнює життєву позицію, підвищує громадянську активність, загострює почуття непримирності до негативних явищ. Його специфіка зумовлена соціально-правовим статусом учнівської молоді в суспільстві. Школярі матеріально залежні від батьків чи опікунів. Їх самостійність і активність коригує педагогічний колектив, їм бракує правових знань і досвіду правових відносин, вони мають засвоювати правові закони, які регулюють їхнє життя і діяльність як неповнолітніх, і правові норми, якими їм доведеться керуватися в майбутньому.

Недоліками правовиховної роботи школи на сучасному етапі є превалювання в її змісті питань кримінального права, надання переваги вивченню прав особистості, недостатня увага до вивчення обов'язків, особистої відповідальності людини за свою поведінку. Відсутнє обґрунтування справедливості правових норм, розкриття змісту моральних засад, відповідно до яких формулюються правові заборони, обмеження. Відчутним є розрив між змістом правових норм і конкретною поведінкою учнів.

Правове виховання передбачає вирішення таких питань:

1. Озброєння учнів знаннями законів, підвищення їхньої юридичної обізнаності, систематичне інформування про актуальні питання права, адже правові знання є основою, на якій формується правова свідомість. Вони допомагають учням співвідносити свої вчинки і поведінку своїх товаришів не лише із загальновідомими моральними нормами, а й з вимогами законів, коригувати, змінювати її у правильному напрямі.

Значна частина школярів хоча й не знає конкретних правових норм, але не допускає правопорушень. Регулятором їх поведінки є дотримання норм моралі та звичаїв. Такі школярі не завдають шкоди іншим, не скоюють крадіжок та інших правопорушень, тому що керуються в конкретних ситуаціях моральними принципами.

2. Формування в учнів правової свідомості - сукупності правових уявлень, поглядів, переконань і почуттів, що визначають ставлення особистості до вимог законів, регулюють її поведінку в конкретній правовій ситуації. "Становлення правової свідомості, - стверджує О. Вишневський, - один з основних напрямів формування громадянина. У сім'ї та в школі дитина повинна не тільки навчитися поважати закони, відстоювати свої права та свободи, а й поважати чужі, толерантно ставитись до чужих поглядів, шанувати права інших на самовираження, власні культурні цінності, вибір конфесій, участь у політичному житті тощо. Все це надзвичайно важлива сфера виховання, передусім з точки зору потреб державотворення".

Правові погляди мають бути засновані на загальних правових знаннях та уявленнях про державу і право, правові відносини між людьми, конституційні права та обов'язки особистості. Важливо, щоб ці знання й уявлення правильно відображали певні правові норми, адже інакше правові погляди будуть хибними.

Одним із найважливіших компонентів правової свідомості є переконання - усвідомлення людиною істинності світоглядних та моральних понять і її особиста готовність діяти відповідно до цих правил і понять.

У процесі правового виховання важливо виховувати в учнів вищі правові почуття, які б регулювали їх поведінку (відповідальність, справедливість та ін.), інакше головним регулятором її стануть прості емоції (гнів, страх тощо), які спричиняють ситуативну поведінку.

- 3. Формування в учнів поваги до держави і права, розуміння необхідності дотримання вимог законів. Такі якості виховують, розкриваючи соціальну суть і роль держави та права. Виховання у школярів поваги до закону і правопорядку, переконаності в необхідності дотримання правових норм здійснюють через виховання поваги до правоохоронних органів, людей, які охороняють закони. Проте не слід залякувати учнів цими органами, бо вони не зможуть усвідомити, що закони виконують не лише каральну функцію, а й захищають інтереси суспільства, громадян.

- 4. Вироблення в учнів навичок і умінь правомірної поведінки. Звичку і вміння дотримуватися вимог права і моралі слід розглядати як продукт свідомого ставлення учнів до визнання свого громадянського обов'язку, дотримання правових норм. Як правомірна, так і неправомірна поведінка залежать від певних мотивів. Одні учні дотримуються правових норм унаслідок глибокої переконаності; інші - тому, що перебувають під постійним контролем дорослих або побоюються можливого покарання; ще інші пристойною поведінкою намагаються досягти своїх егоїстичних цілей. Нерідко така поведінка зумовлена звичкою дотримуватися правил співжиття. Педагог мусить знати, якими мотивами керується учень, дотримуючись норм закону.

- 5. Формування в учнів нетерпимого ставлення до правопорушень і злочинності, прагнення протидіяти цим негативним явищам, вміння протистояти їм. В юридичній літературі розглядають різні рівні активності особистості щодо вимог закону. Дотримання правових норм свідчить про мінімальний рівень активності особистості, оскільки їй слід лише уникати заборонених законом дій. Виконуючи правові норми, індивід виявляє більшу активність, використовуючи їх, - виявляє найвищий ступінь активності. Третій рівень активності передбачає, щоб учні не лише сумлінно виконували свої обов'язки, а й вимагали цього від інших. Така позиція формується внаслідок їхньої діяльності, спрямованої на забезпечення дисципліни й порядку в школі та за її межами. Будь-які спроби ізольовати дітей від негативного, замовчувати і приховувати від них недоліки життя не виховує у них непримиренного ставлення до цих явищ, не мобілізує їх на боротьбу з ними, не виробляє імунітету проти їх впливу.

- 6. Подолання у правовій свідомості хибних уявлень, сформованих під впливом негативних явищ життя. Специфічним недоліком правової свідомості окремих учнів є хибні

уявлення про зміст правових норм. Вони визнають наявність заборон, але неправильно уявляють собі їх суть, наслідки невиконання. Багато з них упевнені, що за правопорушення відповідають лише дорослі, а неповнолітні нібито звільняються від такої відповідальності. Вони не переконані в дієвості положення, що "незнання закону не звільняє від відповідальності тих, хто його порушує", нерідко не вміють зіставляти свої дії та вчинки з вимогами права. За необхідності давати правову оцінку конкретному правопорушенню, вони виходять з власних уявлень про протиправне, що, як правило, ґрунтуються не на знаннях конкретних положень закону, а передусім на відомих їм нормах моралі. Такі недоліки правової свідомості є однією з причин вчинення правопорушень неповнолітніми.

Зміст правового виховання визначається особливостями права як нормативно-регулятивного явища, його суспільними функціями і значенням в організації та управлінні суспільством. Законодавство України охоплює різні галузі права. Серед них чільне місце належить державному праву. Його норми регулюють найважливіші суспільні відносини, що закріплюють основи організації суспільства і правового становища особи, державного устрою. Особливим аспектом державного права України є її Конституція як Основний Закон держави і суспільства.

Адміністративне право регулює організацію і діяльність апарату державного управління. Школярі повинні мати уявлення про органи державного управління та норми адміністративного права, які охоплюють санітарні, протипожежні правила, а також правила дорожнього руху, користування транспортом, поведінки в громадських місцях, військового обліку та багато інших, що регулюють діяльність різних установ, їх працівників, поведінку громадян. Якщо людина порушує встановлені правила, її вважають правопорушником і накладають на неї адміністративне стягнення. Служба у справах неповнолітніх має право застосовувати до них різні види стягнень аж до направлення їх до спеціальної школи чи спеціального профтехучилища.

Відносини між людьми, громадянами й організаціями, між самими організаціями регулюються нормами цивільного права, що покладає певні обов'язки і надає права громадянам і організаціям. Діти, як і дорослі, вважаються правоздатними, можуть мати майно, яке їм дісталось у спадок, можуть бути авторами вірша чи оповідання тощо. Щоправда, не кожна правоздатна особа може самостійно здійснювати свої права. Оскільки здатність діяти розумно, правильно розпоряджатися своїм майном, брати на себе певні обов'язки людина набуває у відповідному віці, закон визначає поняття "цивільна дієздатність" та встановлює її межі (15 років - часткова дієздатність, 15-18 - відносна дієздатність, 18 років - повна дієздатність).

Норми права і моралі регулюють сімейні відносини людей. У процесі правового виховання учнів знайомлять із сімейними правовідносинами, правами і обов'язками батьків стосовно одне одного, щодо виховання дітей та ін.

У процесі правового виховання учні засвоюють і окремі положення трудового права, адже невдовзі їм доведеться працювати в установах, на підприємствах, де вони стикатимуться з багатьма питаннями, в яких мають бути компетентними (умови прийому на роботу, переведення і звільнення з роботи, тривалість робочого дня й часу відпочинку, охорона і оплата праці, моральна та матеріальна відповідальність тощо).

Ознайомлюючись з питаннями кримінального права, учні повинні чітко уявляти, що таке злочин, відповідальність за підготовку і намір злочину, співучасть у злочині, вік кримінальної відповідальності, необхідна оборона, кримінальне покарання, відбування покарання в місцях позбавлення волі, а також усвідомити, що жоден злочин не залишається безкарним.

Розкриваючи зміст правового виховання, важливо ознайомити школярів з **Конвенцією про права дитини**, згідно з положенням якої дитиною вважається кожна людська істота до досягнення 18-річного віку. Концепція проголошує: "Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати свої власні погляди, право вільно виражати свої погляди з усіх питань, що

стосуються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага відповідно до віку і зрілості дитини (ст. 12).

...Дитина має право виявляти свою власну думку; це право включає свободу пошуку, тримання і видачі інформації та ідей будь-якого виду, незалежно від кордонів, в усній, письмовій або друкованій формі, у формі творів мистецтва або за допомогою інших засобів за вибором дитини. 13/1).

...Держави-учасниці визначають право дитини на свободу асоціацій і свободу мирних зборів (ст. 15/1).

...Жодна дитина не може бути об'єктом довільного чи незаконного втручання в здійснення її права на особисте життя, сімейне життя, недоторканість житла чи таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і репутацію (ст. 16/1).

...Держави-учасниці приймають усі необхідні законодавчі, адміністративні, соціальні і просвітні заходи з метою захисту дитини від усіх форм фізичного чи психологічного насильства, образи чи зловживання, відсутності піклування чи недбалого ставлення, грубого ставлення чи експлуатації будь-якою іншою особою (ст. 19/1)".

Реалізація завдань і змісту правового виховання учнів здійснюється передусім у процесі навчання. Вивчення гуманітарних предметів спрямоване на формування в них високих ідеалів, морально-правових якостей, непримиренності до аморальних явищ, правопорушень і злочинності. Дисципліни природничого циклу дають змогу торкнутися питань з різних галузей права, зокрема його нормативних актів щодо охорони природи, охорони праці, охорони здоров'я людини та ін. Важлива роль у правовому вихованні школярів належить курсу правознавства, у процесі вивчення якого вони знайомляться з усіма галузями права, здобувають знання, вміння і навички в системному вигляді.

Засвоєні на уроках правові знання поглиблюються і розширюються у позакласній виховній роботі. Вибір форми чи методу виховного впливу залежить від його мети, змісту, вікових та індивідуальних особливостей учнів і можливостей педагогічного колективу школи. Обираючи методи і форми виховної роботи, важливо також враховувати популярність їх серед школярів.

Здійснюючи правове виховання на уроках і під час спеціальних виховних заходів, важливо розкривати зміст усіх галузей права, не зосереджуючи уваги учнів на одній із них. Розкриваючи конкретні правові норми, слід показувати їх зв'язок з правилами моралі, на яких вони базуються; ілюструючи випадки порушень норм права, не зловживати негативними прикладами, краще наводити ті, що демонструють, як треба діяти в подібній ситуації. Розповідаючи про злочини, не варто деталізувати факти, оскільки це може навчити окремих школярів методики скоєння злочину; необхідно розкривати суть негативних фактів так, щоб вони викликали відразу, а не захоплення ними.

Вирішальним моментом у правовому вихованні школярів є висока правова культура педагогів і відповідний правово-психологічний клімат у школі та в сім'ї учня. У правовиховній роботі школи важливу роль відіграє залучення учнів до посиленої діяльності, яка передбачає певний обсяг правових знань, умінь та навичок. Це передусім участь у дитячому самоврядуванні, зокрема в роботі комісії з дисципліни і порядку, в загонах юних інспекторів дорожнього руху, юнацьких добровільних пожежних дружинах, у різних формах природоохоронної роботи.

Залучення школярів до правоохоронної та природоохоронної діяльності в школі та за її межами слід оцінювати з погляду проведення профілактичної роботи з учнівською молоддю і з погляду набуття нею правового досвіду, виховання в неї непримиренного ставлення до негативних явищ життя. Виховані в таких умовах школярі активно протидіятимуть цим явищам.